

УДК: 339.166.5:005.584

Код JEL: D 290

КОНТРОЛЬ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

В. Г. Семенова, к. е. н., доцент

Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню основ контролю в системі управління інтелектуальною власністю підприємства в сучасних умовах господарювання. Предмет дослідження – сучасні теоретичні та методологічні проблеми формування ефективної системи контролю використання інтелектуальної власності (ІВ) підприємства.*

Метою статті є визначення місця та ролі контролю в системі управління ІВ підприємства. Методи дослідження. Теоретико-методологічну базу дослідження складають фундаментальні положення економічної теорії та практики, а також загальнонаукові та спеціальні методи пізнання економічної дійсності. Основні методи, які були використані:

- *структурно-логічний (при побудові логіки та структури роботи);*
- *загальнофілософський (для логічного викладення власних думок та поглядів);*
- *порівняльний (під час розгляду різних поглядів науковців та аналізу підходів);*
- *метод деталізації та синтезу (для вивчення предмету та взаємозв'язку його складових частин).*

Результати роботи. Досліджено економічну сутність категорії «контроль»; визначені основні завдання системи контролю ІВ на підприємствах; виявлені основні недоліки системи контролю ІВ; обґрунтовані основні принципи контролю використання ІВ; проведено аналіз основних чинників формування ефективної системи контролю використання ІВ; досліджено основні вимоги щодо створення дієвої системи контролю; розглянуті етапи формування системи контролю ІВ на підприємстві.

Сфера застосування результатів роботи. Наукові результати та розробки автора мають не тільки теоретико-методичне, а й прикладне значення для вирішення конкретних практичних проблем на промислових підприємствах для формування ефективної системи контролю створення та використання ІВ.

Висновки. Контроль використання інтелектуальної власності є важливою складовою системи управління ІВ підприємства. Та сьогодні, на жаль, на вітчизняних підприємствах відсутня ефективна система контролю ІВ. Для її формування необхідно враховувати недоліки існуючої системи контролю та здійснювати необхідні перетворення з врахуванням завдань, принципів та етапів створення системи контролю ІВ.

***Ключові слова:** інтелектуальна власність, контроль, недоліки контролю, завдання контролю, принципи контролю, ефективність контролю.*

CONTROL SYSTEM OF INTELLECTUAL PROPERTY COMPANIES

Valentina Semenova, PhD economics

Odessa national economic university, Odessa

***Abstract.** To research the basics of control in the management of intellectual property of the company in the current economic conditions. Purpose of the study - modern theoretical and methodological problems of formation of an effective monitoring system of intellectual property (IP) business.*

The purpose of the article is to determine the place and role of control in the management of IP enterprise. Methods. Theoretical and methodological basis of research constitute fundamental assumptions of economic theory and practice, and general scientific and special methods of knowledge of economic reality. The main methods have been used:

- structural logic (logic and the construction of structures);*
- general philosophical (for logical presentation of his own thoughts and beliefs);*
- comparative (when considering different views of scholars and analysis approaches);*

- *method of detail and synthesis (to study the subject and the relationship of its components).*

The results. The economic nature of the category of "control"; identified key objectives of the control system IP for enterprises; the basic control deficiencies IP; the basic principles control the use of IP; the analysis of the main factors in the formation of an effective monitoring system using IP; the basic requirement for the establishment of an effective system of control; the stages of formation control system IP in the enterprise. Scope of the work. Scientific results and developments are the author not only theoretical, methodological and practical significance and to solve specific practical problems in industrial plants for the formation of an effective monitoring system using IP.

Conclusions. Monitoring the use of intellectual property is an important component of IP management company. And today, unfortunately, no effective domestic enterprises control system IP. For its formation must take into account the shortcomings of existing monitoring systems and make the necessary changes taking into account the objectives, principles and stages of creating a control system IP.

Key words: *intellectual property, control, control deficiencies, job control, principles of control effectiveness of controls.*

Постановка проблеми. Сьогодні в процесі успішного функціонування вітчизняних підприємств важливу роль відіграє контроль, як одна із основних функцій управління діяльністю підприємства. Особливого значення набуває контроль в системі управління інтелектуальною власністю (ІВ) підприємства, як один із важливих чинників забезпечення ефективності процесів створення та використання об'єктів інтелектуальної власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сутності та значення контролю в системі управління підприємством присвятили свої дослідження такі вчені, як Н. О. Алексеева, І. І. Бабіч, М.В. Борисенко, Т.А. Бурова, Т. А. Бутинець, Н. Г. Виговська, Л. В. Дікань, Н. І. Дорош, В. М. Жук, Є. В. Калюга, Т. В. Ковтун, С. М. Петренко, О. А. Петрик, Т. В. Фоміна, В. С. Рудницький, В. О. Шевчук та ін.

Невирішені складові загальної проблеми. Незважаючи на наявність досліджень щодо сутності і значення контролю в діяльності підприємств на сьогодні недостатньо досліджена роль контролю в системі управління ІВ підприємства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення місця та ролі контролю в системі управління ІВ підприємства та удосконалення теоретичних та методичних підходів до формування дієвої системи контролю використання інтелектуальної власності підприємства.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- критичний аналіз існуючих літературних джерел, розкриття економічного змісту категорії «контроль», формування авторського варіанту трактовки;
- визначення основних завдань системи контролю ІВ на підприємствах;
- розгляд теоретичних основ щодо формування системи контролю на підприємстві;
- визначення основних недоліків системи контролю ІВ;
- виділення основних принципів контролю використання ІВ підприємства;
- аналіз основних чинників формування ефективної системи контролю використання ІВ підприємства;
- дослідження основних вимог щодо створення дієвої системи контролю;
- аналіз етапів формування системи контролю ІВ на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження контролю як функції управління необхідно, на наш погляд розпочати з уточнення сутності даного поняття. Аналіз досліджень у даній сфері показав, що у науковців на сьогодні не існує одностайного підходу щодо визначення терміну «контроль». В наукових працях [1; 2; 3], контроль розглядається як система заходів

визначених управлінським персоналом підприємства та здійснюваних на підприємстві з метою ефективного виконання працівниками своїх функцій.

Т. А. Бутинець зазначає, що контроль передбачає постійну, щоденну роботу, спрямовану на уникнення зловживань, що дає можливість повноцінно використовувати усі ресурси на користь підприємства відповідно до прийнятих планів та захищає інтереси працівників у відповідності до умов колективного договору [4, с. 32].

Т. В. Ковтун розглядає контроль як «процес, спрямований на досягнення довгострокових цілей компанії, що і є результатом дії керівництва з планування, організації, моніторингу діяльності компанії в цілому та її окремих підрозділів» [5, с. 165].

Автори підручника [6] вважають, що контроль є формою зворотного зв'язку, необхідною для отримання органом управління необхідної інформації щодо реального стану підприємства та впровадження управлінських рішень.

Є. В. Калюга дає наступне визначення контролю: "...систематичне спостереження за ефективністю використання активів і зобов'язань підприємства, законністю та доцільністю господарських операцій і процесів, збереженням грошових коштів і матеріальних цінностей" [7, с. 27].

Автори термінологічного словника [8] зазначають, що контроль – це "...здійснюваний підприємством процес перевірки виконання всіх управлінських рішень у сфері фінансової діяльності з метою реалізації фінансової стратегії та запобігання кризовим ситуаціям, які можуть призвести до банкрутства цього підприємства..." [8, с. 132].

На думку авторів навчального посібника [9] поняття «внутрішній контроль» включає систему попереднього, поточного і подальшого контролю і є системою постійного спостереження за діяльністю підприємства, за збереженням та ефективністю використання ресурсів, за доцільністю операцій та процесів [9, с.11].

В. Д. Андреев розглядає контроль як систему контрольних процедур, план організації та методи управління для ефективної діяльності підприємства,

захисту його активів, уникнення помилок, ретельності облікових перевірок та своєчасного надання необхідної інформації [10, с. 221].

На нашу думку, розглянуті точки зору щодо тлумачення сутності контролю є дещо односторонніми та звуженими. Узагальнюючи розглянуті вище визначення, вважаємо доцільним дати наступне визначення досліджуваної дефініції. На наш погляд, контроль – це процес, спрямований на реалізацію управлінських рішень, що полягає у розробці та реалізації системи заходів відповідно до запланованих завдань на основі зворотного зв'язку для досягнення тактичних та стратегічних цілей підприємства.

Відповідно до наведеного визначення, цілком обґрунтовано, на наш погляд, розглядати контроль в системі управління інтелектуальною власністю підприємства як процес, що спрямований на реалізацію управлінських рішень щодо створення та використання інтелектуальної власності шляхом розробки та реалізації системи контрольних заходів відповідно до запланованих завдань на основі зворотного зв'язку для ефективного використання інтелектуальної власності підприємства.

Ми вважаємо, що до основних завдань контролю в системі управління ІВ відносяться:

- визначення процедури проведення контрольних заходів, їх видів та періодичності;
- перевірка відповідності планових завдань щодо створення та використання об'єктів ІВ досягненим результатам;
- дослідження своєчасності оформлення патентно-правової документації на об'єкти ІВ;
- аналіз правильності оформлення договорів із сторонніми організаціями на право використання об'єктів ІВ підприємства (ліцензійних угод, тощо);
- перевірка відображення вартості об'єктів ІВ (нематеріальних активів) в обліковій системі підприємства;

- забезпечення своєчасності реагування на появу порушень та недоліків щодо використання ІВ підприємства;
- розробка системи критеріїв та оцінок використання ІВ з врахуванням особливостей функціонування підприємства;
- дослідження ефективності використання об'єктів ІВ за допомогою розробленої системи критеріїв та показників;
- аналіз причин виникнення недоліків та порушень у сфері використання ІВ;
- визначення винних осіб у зазначених недоліках та порушеннях;
- розробка заходів, спрямованих на ліквідацію недоліків та порушень.

Ми погоджуємось з думкою дослідників, які вважають, що організація контролю повинна бути цілісною єдиною системою взаємопов'язаних інструментів, прийомів і методів, спрямованих на весь комплекс контрольних процедур, починаючи з формування інформаційної бази, проведення контрольних заходів та закінчуючи узагальненням результатів контролю [11, с. 4].

До основних недоліків контролю, як функції управління, як вважає В. М. Яценко відносяться: зловживання службовим становищем; неякісне виконання службових обов'язків; неправильна оцінка доцільності та ефективності виробничих процесів [12, с. 6].

На нашу думку, проблеми контролю в системі управління ІВ обумовлені наступними недоліками:

- відсутність ефективної системи управління ІВ підприємства;
- недоліки системи обліку об'єктів ІВ;
- відсутність системного підходу до реалізації контрольних заходів;
- низька результативність контролю внаслідок відсутності чітких критеріїв оцінки ефективності використання ІВ;
- порушення принципу зворотного зв'язку в процесі використання ІВ;

- недоліки кадрового забезпечення контрольних заходів, обумовлені специфікою сфери використання ІВ.

Важливе значення для побудови дієвої системи контролю на підприємстві має визначення та дотримання основних принципів формування такої системи. Як зазначено у словнику за редакцією Ф. Ф. Бутинця, під принципом (від лат. *Principium* – основа, початок; рос.: принцип; англ. *principle*) розуміють:

- 1) основні вихідні положення будь-якої теорії, основні правила діяльності, створюються у процесі систематизації знань, але на відміну від законів у природі не існують;

- 2) усталені, укорінені, загальноприйняті, найпоширеніші правила господарських дій і властивості економічних процесів;

- 3) початок, провідна ідея, основне правило поведінки [13, с. 143].

Як показує аналіз наукових досліджень на сьогодні не існує єдиної думки щодо переліку основних принципів формування системи контролю на підприємствах. Так, Л. В. Дікань розглядає такі основні принципи контролю:

- спеціалізація (передбачає розподілі праці для виконання різних контрольних операцій відповідно до об'єкту контролю);

- кооперація (полягає в об'єднанні зусиль працівників різних спеціалізованих відділів для всебічного дослідження об'єкту контролю);

- пропорційність (передбачає дотримання оптимального співвідношення інформаційного забезпечення з обчислювальною технікою для забезпечення пропорційності надходження економічної інформації в процесі контрольних заходів);

- паралельність (передбачає одночасне паралельне виконання контрольних процедур для перевірки різних за змістом операцій, які здійснюються об'єктом контролю);

- прямоточність (дозволяє раціонально організувати інформаційні потоки між учасниками контрольних заходів);

- ритмічність (передбачає рівномірне виконання контрольних процедур та ефективну організацію роботи всіх виконавців шляхом складання

графіків контрольних перевірок із закріпленням окремих етапів контролю за кожним перевіряючим) [14, с. 52]. На наш погляд, деякі принципи зазначені автором складно реалізувати на практиці (пропорційність, прямоточність). Крім того автор не включає до переліку такі загальноприйнятні принципи організації управління як цілеспрямованість та ефективність.

В. Ф. Максимова виділяє наступні принципи контролю:

- законність (контрольні заходи базуються на дотриманні законодавчих актів України);
- ефективність (контроль спрямований на виявлення відхилень, недоліків, порушень та розробку заходів з їх усунення);
- об'єктивність (передбачає виявлення недоліків та порушень на основі достовірної інформації);
- дієвість (результати контролю повинні впливати на удосконалення управління контрольного об'єкту);
- всебічність (контроль повинен охоплювати усі сторони діяльності підприємства);
- гласність (результати контролю повинні бути доступними для усіх працівників підприємства) [15, с. 16 - 17].

Як бачимо у розглянутих підходах практично відсутні однакові принципи контролю. В економічній літературі на сьогодні не існує загального підходу щодо визначення основних принципів контролю як функції управління. У роботі [16] автор на основі ґрунтового дослідження робить висновки не тільки про відсутність загального переліку принципів контролю, але і про формулювання необґрунтованих, “модернізованих” принципів контролю деякими авторами [16, с. 25]. Однак, на наше переконання, визначення основних принципів є важливим підґрунтям для створення дієвої системи контролю. На нашу думку до основних принципів контролю в системі управління ІВ підприємства (так і в цілому для усіх напрямків діяльності) відносяться:

- законність (передбачає дотримання законодавства України під час проведення контрольних заходів та перевірку відповідності патентно-правової документації на об'єкти ІВ);

- цілеспрямованість (контрольні заходи повинні здійснюватися в цілях забезпечення ефективного використання ІВ підприємства);

- науковість (контрольні заходи необхідно проводити на основі врахування об'єктивних закономірностей функціонування підприємства) ;

- систематичність (передбачає регулярне проведення контрольних заходів для постійного моніторингу об'єкту контролю);

- комплексність (полягає у необхідності побудови системи контролю у тісній взаємодії з іншими функціональними підсистемами управління підприємством (інтелектуальною власністю): організацією, плануванням, мотивуванням та координацією);

- об'єктивність (передбачає оцінювання результатів контрольних заходів: порушень та недоліків на основі аналізу впливу усіх чинників);

- ефективність (передбачає, що у результаті контрольних заходів будуть виявлені як недоліки, так і причини їх виникнення);

- зворотний зв'язок (передбачає, що за результатами контрольних процедур будуть розроблені конкретні заходи, спрямовані на усунення недоліків та профілактику їх появи у майбутньому).

Як справедливо зазначає автор роботи [17] до основних чинників, що визначають організацію внутрішнього контролю на підприємстві можна віднести наступні:

- вид діяльності;

- масштаб діяльності;

- наявність достатніх фінансових ресурсів;

- складність організаційної структури підприємства;

- доцільність охоплення контролем різних аспектів діяльності;

- відношення керівництва підприємства до контролю [17, с.79 - 80].

Однак, вважаємо доцільним виділити низку чинників, які визначають дієвість функціонування на вітчизняних підприємствах системи контролю ІВ. До них, на нашу думку, відносяться:

- зацікавленість керівництва підприємства у створенні, залученні та ефективному використанні об'єктів ІВ (тільки за цієї умови на підприємстві можливе створення та ефективне застосування досить новітнього для вітчизняних підприємств ресурсу – інтелектуальної власності);
- можливість нормативно-правового забезпечення процесів створення, залучення та використання ІВ підприємства (своєчасне правове забезпечення об'єктів ІВ дозволить максимально ефективно використовувати їх як у власному виробництві, так і в процесі передачі прав використання);
- створення ефективної системи управління ІВ підприємства (дієвість контрольних заходів багато в чому обумовлена наявністю та результативністю інших складових управління ІВ: організації, планування, мотивації, координування);
- наявність на підприємстві належного обліку об'єктів ІВ (на багатьох вітчизняних підприємствах відсутня достовірна система обліку об'єктів ІВ, що призводить до фактичного нівелювання зусиль працівників щодо створення ІВ та їх подальшого використання);
- кадрове забезпечення підприємства фахівцями з використання ІВ (відсутність досвідчених фахівців у сфері використання ІВ призводить до недооцінки їх важливості, значення, перспектив застосування);
- інформаційне забезпечення підприємства у сфері ІВ даної галузі економіки (необхідність ретельного правового забезпечення деяких об'єктів ІВ, перспективи використання за допомогою ліцензійних угод об'єктів ІВ потребує систематичного аналізу інформації щодо появи та застосування ІВ в певній галузі економіки) ;
- наявність системи критеріїв та оцінки ефективності використання об'єктів ІВ підприємства (специфічна природа інтелектуальної власності

потребує уважного ставлення до розробки критеріїв оцінки ефективності їх використання);

- можливість забезпечення зворотного зв'язку за результатами контрольних заходів (будь-які контрольні заходи в діяльності підприємства доцільні за умови, що їх результатом є розробка та реалізація низки заходів щодо усунення недоліків та удосконалення підконтрольного напряму діяльності. За інших умов, усі зусилля та залучені ресурси – марні).

Справедливими вважаємо визначення М. Д. Корінько таких основних вимог щодо створення системи внутрішнього контролю як відносно контролю діяльності підприємства в цілому, так і відносно контролю ефективності використання ІВ:

1. Створення організаційної структури контролю з чітким розподілом повноважень.

2. Залучення до контрольних процесів усієї адміністрації підприємства.

3. Формування на рівні підприємства аудиторського комітету для аналізу діяльності адміністрації.

4. Створення незалежного відділу внутрішнього контролю (аудиту), що здійснює контроль за основними напрямками діяльності підприємства.

5. Розробка інформаційних систем управління, які містять вичерпну інформацію щодо руху ресурсів підприємства, рівня витрат, калькуляції собівартості продукції, виконання планових завдань, тощо.

6. Чіткий розподіл функціональних обов'язків працівників підприємства, наявність посадових та функціональних інструкцій.

7. Визначення обмеженого обсягу повноважень відповідальних осіб з метою запобігання прийняття неправомірних рішень.

8. Створення описів систем усіх виробничих, адміністративних та обслуговуючих підрозділів із зазначенням функцій управління та схем управління цими підрозділами.

9. Розробка програм навчання персоналу з метою забезпечення знаннями щодо посадових та функціональних обов'язків, напрямками застосування у практичній сфері отриманих знань та розробка програм, спрямованих на підвищення кваліфікації працівників підприємства.

10. Обмеження основних функцій контролю відповідальними особами: санкціонування; обліку та збереження (поділу обов'язків).

11. Необхідність проведення періодичної ротації серед працівників, що задіяні у контрольних заходах.

12. Взаємоконтроль співробітників з метою уникнення суб'єктивності при проведенні контрольних заходів.

13. Дотримання вимог спеціальної системи доступу до конфіденційної інформації щодо збереження авторських прав, патентів, тощо.

14. Здійснення контролю за відповідністю первинних документів, що передбачає послідовну нумерацію документів і наявність позначок на документах.

15. Організація нагляду за управлінською діяльністю та її аналіз, що передбачає послідовну та регулярну перевірку відповідності фактичних та планових результатів [1, с. 72-74].

На думку авторів роботи [18], процес формування системи внутрішнього контролю на підприємстві складається з наступних етапів:

- аналіз відповідності програмних цілей діяльності підприємства досягнутим результатам;
- формування нової програми розвитку підприємства з конкретизацією планових заходів по її реалізації з врахуванням сучасних умов господарювання;
- аналіз ефективності діючої структури управління підприємством та її удосконалення. Розробка Положення про організаційну структуру, в якому зазначаються усі управлінські підрозділи, їх функції, підлеглисть та регламент взаємин управлінських підрозділів;

- розробка типових методик контролю відповідно до напрямів діяльності;
- визначення шляхів удосконалення системи контролю відповідно до перспектив розвитку підприємства;
- організація системи внутрішнього контролю шляхом формування спеціалізованого підрозділу та затвердження Положення про його діяльність [18, с. 10].

Погоджуючись в цілому з такими підходами, вважаємо необхідним зазначити, що формування системи контролю використання ІВ потребує також удосконалення системи обліку об'єктів ІВ, визначення чітких критеріїв та методичних підходів щодо оцінки ефективності використання ІВ підприємства, ретельного підбору фахівців з питань використання ІВ (у тому числі щодо патентно-правового забезпечення об'єктів ІВ, правомірності передачі прав), інформаційного забезпечення використання ІВ в конкретній галузі виробництва, дотримання принципу зворотного зв'язку в процесі використання ІВ, тощо.

Висновки. Контроль використання інтелектуальної власності є важливою складовою системи управління ІВ підприємства. Та сьогодні, на жаль, на вітчизняних підприємствах відсутня ефективна система контролю ІВ. Для її формування необхідно враховувати недоліки існуючої системи контролю та здійснювати необхідні перетворення з врахуванням недоліків, завдань, принципів та етапів створення системи контролю ІВ.

Перелік посилань

1. Корінько М. Д. *Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, диверсифікація: [монографія]* / М. Д. Корінько. – К.: ДП "Інформ-аналіт. Агентство", 2007. – 429 с.
2. Столяр Л. Г. *Організація внутрішнього контролю* / Л. Г. Столяр / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/stolyar-lg-organizatsiya-vnutrishnogo-kontrolyu>.
3. Футоранська Ю. М. *Окремі аспекти державного регулювання у сфері внутрішнього фінансового контролю в Україні* / Ю. М. Футоранська // *Фінансовий контроль*. – 2009. – № 2 (31). – С. 20–24.

4. Бутинець Т. А. Внутрішній контроль: суть і зміст / Т. А. Бутинець // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – Житомир: 2008. – № 2(44). – С. 31–42.
5. Ковтун Т. В. Система внутрішнього контролю як невід’ємний елемент операційної системи підприємства / Т. В. Ковтун // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6. – Т. 1. – С. 165–170.
6. Мельник М. В. Ревізія и контроль : [Учебник] / М. В. Мельник, А. С. Пантелеев, А. Л. Звездин ; [под ред. проф. М. В. Мельник]. – М. : КНОРУС, 2007. – 640 с.
7. Калюга Є. В. Система внутрішньогосподарського контролю та удосконалення її ефективності на підприємствах / Є. В. Калюга // Вісник податкової служби України. – 2001. – №33. – С. 26 – 31.
8. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Партин Г. О. Облік і аудит: термінологічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Г. О. Партин. – Львів: “Центр Європи”, 2002. – 671 с.
9. Мурашко В. М. Контроль і ревізія фінансово–господарської діяльності: [навч. посіб.] / В. М. Мурашко, Т. М. Сторожук – К., Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. – 311 с.
10. Андреев В. Д. Практический аудит: [Справочное пособие] / В. Д. Андреев. – М.: Экономика, 1994. – 366 с.
11. Філозон О. В. Організація процесу внутрішнього аудиту на підприємстві / О. В. Філозон // Міжнародний збірник наукових праць. – 2010. Випуск 1 (13). С. 1–6.
12. Яценко В. М. Внутрішній контроль на підприємствах України: проблеми розвитку та шляхи їх вирішення // Вісник Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Черкаси, 2012. – № 22. – С. 3–7.
13. Бухгалтерський словник. / За ред. проф. Ф.Ф. Бутиця. – Житомир: ПП “Рута”, 2001. – 224 с.
14. Дікань Л. В. Фінансово-господарський контроль. [навч. посіб.] / Л. В. Дікань – Харків, ХНЕУ, 2008. – 346 с.
15. Максимова В. Ф. Контроль і ревізія: [навч. посіб.] / В. Ф. Максимова – Одеса, ТОВ «Автограф», 2003. – 334 с.
16. Бутинець Т. А. Принципи господарського контролю: суперечності поглядів / Т. А. Бутинець // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – Житомир: 2009. – № 1(47). – С. 16–26.
17. Виговська Н. Г. Моделювання структур внутрішньогосподарського контролю на акціонерних товариствах (стаття 1) / Н. Г. Виговська // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – № 2 (32). – С. 79-89.
18. Соколов Б. Н. Системы внутреннего контроля (организация, методики, практика) / Б. Н. Соколов, В. В. Рукин. – М.: ЗАО “Издательство “Экономика”, 2007. – 442 с.